

АНАЛІТИЧНИЙ ЗВІТ

**ДИСТАНЦІЙНІ СЛУХАННЯ
В ЦИВІЛЬНОМУ,
ГОСПОДАРСЬКОМУ
ТА АДМІНІСТРАТИВНОМУ
ПРОЦЕСАХ**

Цю публікацію підготовлено за фінансової підтримки Європейського Союзу. Її зміст є виключною відповідальністю авторів звіту і не обов'язково відображає погляди Європейського Союзу.

Автори звіту:

Олена Фонова, суддя-спікерка Господарського суду Луганської області, координаторка Донбаської регіональної ради з питань реформи правосуддя Проєкту ЄС «Право-Justice», співзасновниця та заступниця голови ГО «Міжрегіональний експертний центр «ПРО Джастіс».

Роман Чумак, адвокат, керуючий партнер Адвокатського об'єднання «Юридична компанія «Арес», координатор Харківської регіональної ради з питань реформи правосуддя Проєкту ЄС «Право-Justice», співзасновник і голова ГО «Міжрегіональний експертний центр «ПРО Джастіс»

Список скорочень, використаних у тексті:

ЄСІТС – Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система

РСУ – Рада суддів України

ДСА – Державна судова адміністрація України

ВС – Верховний суд

рф – російська федерація

КАС – Кодекс адміністративного судочинства України

ГПК – Господарський процесуальний кодекс України

ЦПК – Цивільний процесуальний кодекс України

ЗМІСТ

ВСТУП	4
I. Розвиток дистанційних слухань в Україні	6
II. Проблемні питання роботи правосуддя в дистанційному режимі	15
III. Наявні законодавчі ініціативи в Україні з питання дистанційних слухань	36
IV. Огляд та аналіз міжнародного досвіду	47
ВИСНОВКИ І РЕКОМЕНДАЦІЇ	53
ДОДАТКИ	59
1. Статистичні данні про дистанційні слухання.	59
2. Посилання на судові рішення, які було проаналізовано для цілей цього звіту.....	60

ВСТУП

Конституція України як Основний Закон держави гарантує кожному своєму громадянину право на звернення до суду для захисту своїх прав та свобод. Право людини на судовий захист не може бути обмеженим, а головне завдання судів в Україні – забезпечити правосуддя.

Судова система в Україні останніми роками змушена працювати за нових, незвичних умов, які були викликані спочатку пандемією COVID-19, а згодом – повномасштабним вторгненням з боку рф.

Офіційно пандемія COVID-19 в Україні тривала з 12 березня 2020 року по 01 липня 2023 року. Суди в Україні працювали за умов обмежень для фізичного відвідування установ судів та особистої участі у судових засіданнях. У подальшому допуск до приміщень судів проводили за обов'язкової наявності засобів захисту – медичних масок – та за умови проходження температурного скринінгу.

Такі обмеження стали причиною для пошуку інших, альтернативних способів здійснення правосуддя, де учасники судових проваджень мали можливість брати участь у судових засіданнях у режимі відеоконференції з використанням власних технічних засобів.

Іншим безпрецедентним викликом для судової системи стало повномасштабне вторгнення рф на територію України та запровадження 24 лютого 2022 року воєнного стану. Попри виклики, що були спричинені війною, суди в Україні продовжували працювати, а учасники судових процесів ще активніше почали використовувати своє право брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду.

За даними Організації Об'єднаних Націй¹, станом на вересень 2023 року за кордоном перебувають 6,26 млн українських біженців та близько 1,2 млн громадян знаходяться на тимчасово окупованих територіях². Усі ці громадяни з об'єктивних причин не можуть особи-

1 <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>

2 <https://www.unian.ua/society/viyna-v-ukrajini-skilki-lyudey-shche-zalishayetsya-na-timchaso-vo-okupovanih-teritoriyah-11976861.html>

сто бути присутніми у судових засіданнях, тому їхня участь можлива лише у дистанційному режимі.

Крім того, в Україні офіційно налічується 4,9 млн внутрішньо переміщених осіб³, яким доступ до судових засідань також ускладнений з причин фінансового, гуманітарного та територіального характеру.

Означене спричинило необхідність запровадження додаткових механізмів для реалізації проведення дистанційних судових засідань та їх забезпечення на законодавчому рівні. У зв'язку з цим до Верховної Ради України було внесено низку законопроектів, які мали врегулювати питання дистанційного слухання справ.

Разом з тим, питання основних перешкод для проведення дистанційних засідань в цивільному, господарському та адміністративному процесах не було системно досліджено. Враховуючи важливість аналізу наявної судової практики для виокремлення проблемних аспектів проведення дистанційних засідань в Україні, а в подальшому - напрацювання відповідних пропозицій, які ґрунтуватимуться на висновках зазначеного аналізу, автори звіту проаналізували судові рішення, що були прийняті судами за результатами розгляду клопотань учасників справи про участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції.

Вибірку судових рішень було здійснено через систему загального пошуку з Єдиного державного реєстру судових рішень за період з 2020 по 2023* роки у трьох формах судочинства: адміністративному, господарському та цивільному.

Загалом автори цього дослідження проаналізували зміст 17 591 судових рішень, якими було відмовлено заявникам у проведенні судового слухання в режимі відеоконференції.

Під час дослідження змісту судових рішень автори за допомогою проаналізованих статистичних даних і змісту процесуальних документів суду ставили за мету з'ясувати позитивні та негативні тенденції та проблематику проведення дистанційних слухань.

3 <https://www.msp.gov.ua/timeline/Vnutrishno-peremishcheni-osobi.html>

* Тут і далі у тексті під 2023 роком слід розуміти проміжок часу з 01 січня 2023 року по 30 червня 2023 року.

I. Розвиток дистанційних слухань в Україні

*Не було б щастя, та нещастя допомогло.
(Народне прислів'я)*

Слова народної мудрості яскраво ілюструють, що попри виклики, з якими стикається держава в цілому та судова система, як частина державного механізму, саме вони стають поштовхом для розвитку.

Пандемія COVID-19 та повномасштабна війна в Україні безпосередньо вплинули на функціонування судової системи та стали причиною інтеграції новітніх технологій у роботу судів усіх рівнів.

Безумовно, першим та основним поштовхом для розвитку судової системи була пандемія COVID-19. Масове поширення захворювань було пов'язане з великою кількістю соціальних контактів, тому держава мала мінімізувати поширення вказаного вірусу через обмеження масових скупчень людей, запровадження маскового режиму тощо. Як наслідок, у судах запровадили так званий «особливий режим роботи». Зокрема, більшість судів почали відкладати розгляд справ за клопотанням учасників або за власною ініціативою.

16 березня 2020 року Рада суддів України у своєму листі до судів різних інстанцій рекомендувала з метою забезпечення населення України від по-

ширення гострих респіраторних захворювань та коронавірусу COVID-19 на період з 16 березня до 03 квітня 2020 року встановити особливий режим роботи судів України⁴. Листом було запропоновано встановити тимчасові обмеження щодо доступу громадян, учасників судових процесів до суду та обмежити кількість судових засідань у цілому.

Хотілося б відзначити той факт, що Рада суддів України у цьому ж листі висловлює доволі обережну рекомендацію щодо можливості слухання справи у режимі відеоконференції, оскільки «такий режим роботи суду не повною мірою убезпечує від поширення захворювання, оскільки все ж передбачає необхідність з'явлення громадян у декілька судів, які забезпечують проведення судового засідання у такому режимі».

Такі тимчасові обмеження роботи судів були застосовані не лише в Україні, а і в низці інших країн: Ірландії, Італії, Сполученому Королівстві, Німеччині, Словенії, Австрії, Данії, Грузії.⁵ У різних країнах Європи та США за умов карантину постало питання про внесення змін до законодавства для зміни процедури розгляду справ у судах.

Так, наприклад у Великій Британії було легалізовано процедуру аудіо- та відеозв'язку в судах.⁶ Схожим рішенням скористалися суди Канади та багатьох інших країн.

Орієнтуючись на кращий світовий досвід, Верховна Рада 31 березня 2020 року ухвалила Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України, спрямованих на забезпечення додаткових соціальних та економічних гарантій у зв'язку з поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19)».

Серед іншого, цим законом було внесено зміни до Господарського процесуального кодексу, Цивільного процесуального кодексу та Кодексу адміністративного судочинства, якими надано право учасникам судових проваджень під час дії карантину, що встановлений Кабінетом Міністрів України з метою запобігання поширенню коронавірусної

4 Лист Ради суддів України від 16 березня 2020 року: <https://rsu.gov.ua/uploads/news/no9rs-18620-vid-16032020-verhovn-92b86c6546.pdf>

5 <https://hcac.court.gov.au/hcac/pres-centr/news/918143/>

6 Coronavirus Act 2020: https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2020/7/pdfs/ukpga_20200007_en.pdf?fbclid=IwAR292AHdPkcr5FjalTN5x8BNDUrVLXhOHOy6mehisPCIEPaTau9WAtELAdM

хвороби (COVID-19), брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів.

Зокрема, встановлено, що під час дії карантину, встановленого Кабінетом Міністрів України з метою запобігання поширенню коронавірусної хвороби (COVID-19), учасники справи можуть брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів. Підтвердження особи учасника справи здійснюється із застосуванням електронного підпису, а якщо особа не має такого підпису, то у порядку, визначеному Законом України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус» або Державною судовою адміністрацією України.

Першим суддею, який призначив і провів судове засідання в режимі відеоконференції поза межами суду за допомогою додатка Zoom 13 квітня 2020 року, був суддя Рищенко Андрій у справі 160/2860/207. Це стало поштовхом для пошуку альтернативних платформ розгляду справ у режимі відеоконференції.

У подальшому суди проводили такі засідання за допомогою додатків Zoom, Skype та інших програмних рішень. Саме з цього часу почався новий період розвитку формату дистанційного доступу учасників до судових проваджень.

Інший виклик, який став причиною подальшого розвитку Електронного суду і судочинства в дистанційному режимі, це початок повномасштабної війни в Україні. У зв'язку з війною мільйони українців вимушено залишили Україну, певна частина була вимушена тимчасово переміститися до інших областей України.

При цьому деякі громадяни України, які вимушено виїхали за її межі, а також тимчасово переміщені особи є учасниками різних видів судових

7 Ухвала Дніпропетровського окружного адміністративного суду від 03 квітня 2020 року: <https://opendatobot.ua/court/88572992-3d55ceef5a873f246b6388cf404c8ff8>

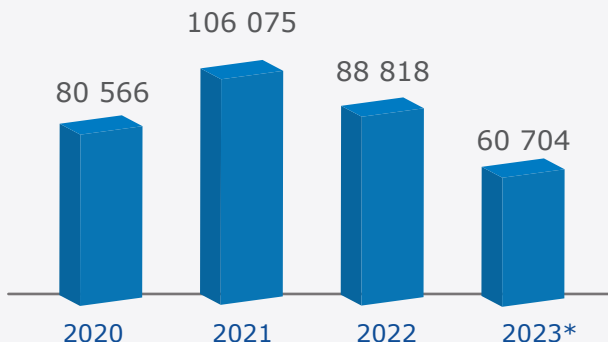
провадженнь. Учасники справи повинні мати можливість брати участь у судових засіданнях у режимі відеоконференції.

Під час аналізу відкритих даних убачається тенденція збільшення кількості ухвал суду, прийнятих за результатами розгляду заяв про участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів, що свідчить про затребуваність цього механізму для забезпечення участі у судових засіданнях з боку учасників процесу, а отже, і необхідність працювати над покращенням такого механізму в правовому полі.

Наочно вказані тенденції можна побачити на діаграмах:

У загальних судах, які розглядають цивільні справи, загальна кількість ухвал суду

Із наведених статистичних даних вбачається зростання кількості дистанційних слухань починаючи з 2021 року в порівнянні з 2020 роком серед усіх представлених юрисдикцій. Можна припустити, що саме пандемія COVID-19 мала суттєвий вплив на таке зростання, оскільки на 2021 рік припав період активних карантинних обмежень, у тому числі й обмеження пересування.

Разом із тим, з 2022 року (період повномасштабної війни РФ проти України) спостерігається спад кількості дистанційних слухань у всіх юрисдикціях, окрім господарської, де, навпаки, бачимо приріст на 7 тисяч засідань, що має своє логічне пояснення.

Зокрема, показово, що спори в площині бізнесу все ж таки мали необхідність їхнього швидкого вирішення, незважаючи на воєнний стан, і присутність учасників господарської справи в судових засіданнях у дистанційному режимі поза приміщенням суду стала дуже актуальною та затребуваною.

У розрізі юрисдикцій кількість дистанційних слухань у відсотковому відношенні до кількості судів (26 працюючих господарських судів першої інстанції у порівнянні з приблизно 560⁸ працюючими загальними судами) є найбільшою також у господарській юрисдикції. Серед

8 Кількість загальних судів є не точною і взята з відкритих даних в мережі інтернет

підстав такої кількості дистанційних слухань саме в господарських судах можна виокремити специфіку економічних спорів і процесуальну прогресивність представників юридичних осіб порівняно з фізичними особами, які є учасниками цивільного й адміністративного процесів.

Стан наукової розробки питання дистанційних слухань.

Питання дистанційних слухань не досить широко висвітлюється та аналізується у сучасній науковій літературі. Як правило, це відбувається в межах аналізу в цілому електронного судочинства та судочинства в умовах війни.

Аналіз участі у судовому засіданні в режимі відеоконференції, в тому числі в умовах воєнного стану можна знайти в роботах Татулич І., Остафійчук Л., Харитонові О. та інших. Натомість багато напрацьовань таких авторів як Озернюк Г., Іванюта Н. Моїсєєв М. та інших можна побачити в сфері аналізу організації дистанційного розгляду справ у національних судах країн-членів Європейського Союзу. Питання диджиталізації судової системи також відображено у статтях таких зарубіжних авторів як П'єрпаоло Горі, Аніель Пахладсінх та Ксандра Крамер.

Слід зауважити, що широкого застосування на сучасному етапі розвитку національної системи правосуддя набула практика проведення дистанційних судових засідань у режимі відеоконференції у контексті реалізації можливості підсистеми Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи онлайн-трансляцій судових засідань, що значно спрощує процедуру як для працівників апарату суду щодо оприлюднення перебіг судового розгляду, так і для громадян, що особливо актуально в умовах воєнного стану⁹.

Якщо проаналізувати практику Верховного Суду за так званий «ковідний період», то можна побачити акценти суду на задоволенні права сторін на дистанційний розгляд справи в режимі відеоконференції. Так, Верховний Суд наголошує на тому, що «якщо особа не пізніше п'яти днів до судового засідання подасть заяву у вигляді окремого

⁹ Харитонова Є. О., Харитонова О. І., Некіт К. Г. Проблеми здійснення та захисту цивільних прав в умовах воєнного стану : монографія. Одеса : Фенікс, 2023. С.211.

процесуального документа про участь у режимі відеоконференції поза межами приміщення суду, направивши її копію іншим учасникам справи, або включити таке клопотання до змісту іншої заяви, що подається до суду, то у разі її нерозгляду або безпідставної відмови у задоволенні розгляд справи судом буде відбуватися з порушенням вимог рівноправності сторін»¹⁰. Водночас Верховним Судом наголошується на важливості обов'язкового вручення копії ухвали суду про задоволення заяви сторони про участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції учасникам справи, а її невручення є «підставою для відкладення розгляду справи й, відповідно, учасник справи буде вважатися таким, що не повідомлений належним чином про час та місце розгляду самої справи»¹¹.

Разом з тим, вітчизняні науковці звертають увагу і на недоліки дистанційної процедури розгляду справи в судах загальної юрисдикції. Так, Дорогозюк К. та Русанова І. вказують, що перед тим як перейти повністю на режим дистанційного судочинства, працівники суду та учасники справи мають розуміти та вміти користуватись таким ресурсом, як «Електронний суд», впровадження якого передбачено у Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення поетапного впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи», прийнятого від 27 квітня 2021 року¹².

Кошман А. аналізуючи якість та справедливість правосуддя у ході дистанційного розгляду справи вказує на те, що негативний аспект виникає у ході оцінювання дистанційного правосуддя самими суддями через їхню невпевненість у результатах комунікації та спостереженні, які мають місце під час змістовного судового розгляду показів свідків¹³.

Аналогічною є позиція Владикіна О., зокрема, він зазначає, що досить складно відтворити формальність судового засідання поза межами

10 Постанова ВС від 09 червня 2021 року у справі № 521/14321/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/97656903> (дата звернення: 18.09.2023).

11 Постанова ВС від 14 квітня 2021 року у справі № 343/1397/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96309891> (дата звернення: 18.09.2023).

12 Дорогозюк К. Б. Проблеми здійснення дистанційного розгляду цивільних справ в умовах воєнного стану. Цивільне судочинство та виконавче провадження в умовах воєнного стану : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. ім. Ю. С. Червоного (Одеса, 16 грудня 2022 р.) : Фенікс, 2022. С. 36. Русанова І. Сучасні проблеми запровадження електронного судочинства в Україні. Публічне право. Випуск № 3. 2021. С. 46.

13 Кошман А. В. Перспективи застосування дистанційного правосуддя після пандемії COVID-19. Наукові записки НаУКМА. Випуск № 9-10. 2022. С. 71-76.

зали суду, коли акцент повинен бути на ретельний й неупереджений розгляд, також забезпечити виконання вимоги ЦПК України, щодо безпосередньої оцінки такого доказу, як показання свідків¹⁴.

Нарешті, тему щодо справедливості судового розгляду у контексті уникнення не вигідного положення для учасників справи в цивільному процесі розвивають у своїх напрацюваннях і Татулич І. з Остафійчук Л. Так, науковці вказують на такі проблемні моменти як: відсутність чіткого кола суб'єктів, які можуть брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами зали суду у статті 212 ЦПК України; відсутність чіткого переліку випадків, за яких суд може відмовити особі взяти участь в судовому засіданні в такому режимі; неврегульованість питання подання доказів у суді особою, що бере участь у розгляді цивільної справи в режимі відеоконференції за межами приміщення відповідного суду; технічні критерії відеозв'язку під час судового засідання (якість зображення та звуку, проблеми з інтернетом тощо)¹⁵.

Зауважимо, що твердження вказаних науковців щодо відсутності чіткого кола суб'єктів, які можуть брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами зали суду у статті 212 ЦПК України не відповідає дійсності, так як у цій статті міститься посилання на учасників справи (а це сторони, треті особи), а також на таких учасників судового процесу як свідок, перекладач, спеціаліст, експерт.

Зауваження щодо неврегульованості питання подання доказів у суді особою, що бере участь у розгляді цивільної справи в режимі відеоконференції за межами приміщення відповідного суду також не втримують критику.

Так, згідно з ч. 1 ст. 83 ЦПК сторони та інші учасники справи подають докази у справі безпосередньо до суду. Отже, процесуальним законом не встановлена можливість подання доказів дистанційно. Це обумовлено перш за все специфікою судового процесу, де докази

14 Владикін О., Пороховата Є., Закревська А. Проблеми реалізації розгляду цивільних справ в режимі відеоконференції в умовах воєнного стану. Юридичний науковий електронний журнал. Випуск № 4. 2023. С.137. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-4/31> (дата звернення: 18.09.2023).

15 Татулич І. Ю., Остафійчук Л. А. До питання участі у судовому засіданні в режимі відеоконференції. Юридичний науковий електронний журнал. Випуск № 3. 2022. С. 113–114.

повинні бути подані безпосередньо суду із можливістю їх огляду не тільки судом, а й іншими учасниками справи, а також встановлення їх справжності. Більше того, ЦПК встановлює, що докази можуть подаватись, за загальним правилом, разом з позовною заявою чи відзивом на позовну заяву (ч. 2-3 ст. 83 ЦПК), а докази, не подані у встановлений законом або судом строк, до розгляду судом не приймаються, крім випадку, коли особа, яка їх подає, обґрунтувала неможливість їх подання у вказаний строк з причин, що не залежали від неї (ч. 8 ст. 83 ЦПК).

З наведеного вбачається, що особа повинна заздалегідь подати всі докази безпосередньо до суду у регламентовані процесуальним законом строки, а ось прив'язки до судових засідань процесу подання доказів ЦПК не містить.

Щодо відсутності технічних критеріїв відеозв'язку під час судового засідання (якість зображення та звуку, проблеми з інтернетом тощо), то до цього зауваження також слід поставитись критично, оскільки якщо існують проблеми зі зв'язком, то вони є очевидними у об'єктивній реальності і не потребують додаткового опису та переліку.

Слід зауважити, що згідно з ч. 5 ст. 197 ГПК, ч. 5 ст. 212 ЦПК та ч. 5 ст. 195 КАС ризику технічної неможливості участі в відеоконференції поза межами приміщення суду, переривання зв'язку тощо несе учасник справи, який подав відповідну заяву.

З огляду на вказане, доцільно було б додати у процесуальний закон положення про те, що у разі відсутності технічної можливості саме в суду продовжувати судові засідання в режимі відеоконференції, учасник судового процесу, який бере участь дистанційно, не повинен нести ризику, встановлені ч. 5 ст. 197 ГПК, ч. 5 ст. 212 ЦПК та ч. 5 ст. 195 КАС.

А ось зауваження щодо відсутності чіткого переліку випадків, за яких суд може відмовити особі взяти участь в судовому засіданні в дистанційному режимі заслуговують на увагу, адже у зв'язку з відсутністю такого переліку та широкою дискрецією суду з означеного питання, виникає проблематика, описана авторами далі у тексті.

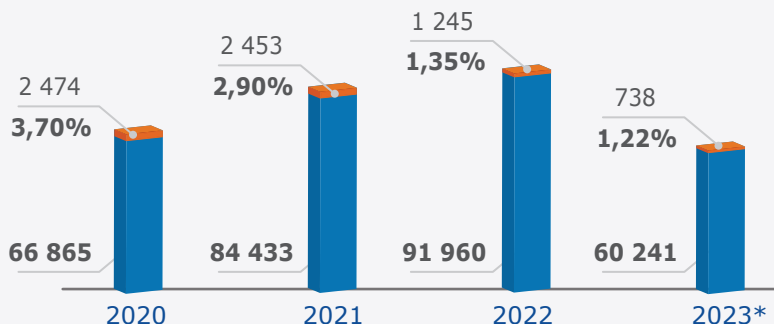
II. Проблемні питання роботи правосуддя в дистанційному режимі

Під час здійснення дослідження для виявлення тенденцій щодо реалізації права на участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції були проаналізовані відмовні рішення судів за період із 2020 року по 30 червня 2023 року в адміністративній, господарській та цивільних юрисдикціях, якими учасникам судових проваджень було відмовлено в участі у судових засіданнях в дистанційному режимі за їхніми клопотаннями.

Наведені цифри, навіть з урахуванням можливих статистичних помилок, дають можливість зробити висновки щодо кількості та підстав прийняття вищевказаних процесуальних документів суду в площині дослідження, а аналіз мотивувальних частин цих судових рішень дає можливість зробити якісні висновки та запропонувати рекомендації, що спрямовані на поліпшення механізму реалізації процесуального права на дистанційні слухання.

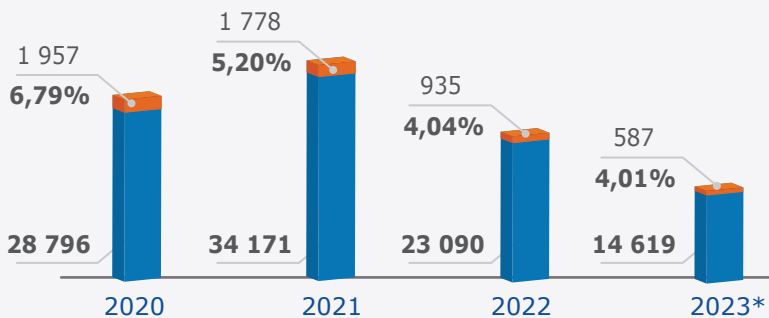
Загалом співвідношення кількості ухвал про відмову у проведенні дистанційних слухань у відсотковому відношенні до загальної кількості ухвал суду, прийнятих за результатами розгляду заяв про участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів свідчить про переважне задоволення таких заяв та має такий вигляд:

Суди господарської юрисдикції

- Кількість ухвал про відмову у проведенні дистанційних слухань
- Загальна кількість ухвал щодо дистанційних слухань

Суди адміністративної юрисдикції

- Кількість ухвал про відмову у проведенні дистанційних слухань
- Загальна кількість ухвал щодо дистанційних слухань

Суди загальної юрисдикції, що розглядали цивільні справи

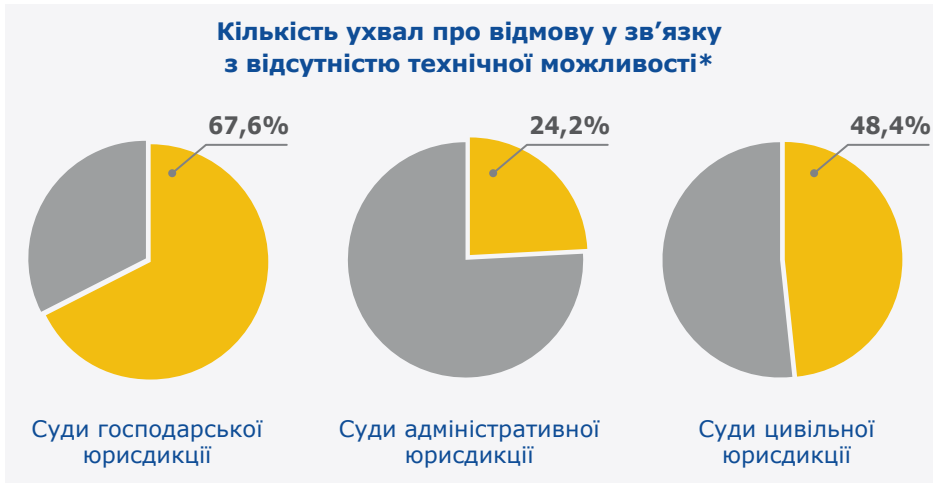
Під час аналізу судових рішень, які були прийняті за результатами розгляду заяви про участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції, авторами були виявлені основні причини, що стали підставою для ухвалення рішення про відмову у проведенні судового засідання в дистанційному режимі.

Серед них можна виокремити:

1. Відсутність технічної можливості проведення судового засідання в режимі відеоконференції.
2. Порушення строків подання заяви про участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції та ненадсилання копії заяви у той самий строк іншим учасникам справи.
3. Відсутність доказів неможливості прибуття учасника справи у судове засідання.
4. Інші підстави, серед яких:
 - судом попередньо визнане з'явлення учасника судового провадження обов'язковим;
 - необхідність дослідження письмових доказів і оцінювання їх;

- планові та позапланові вимкнення електричної енергії;
- хакерські атаки на інформаційно-телекомунікаційну систему суду;
- повторне подання заяви;
- розгляд справи у письмовому провадженні;
- інші.

Статистичні дані свідчать, що відсутність технічної можливості проведення судового засідання в режимі відеоконференції у порівнянні з іншими причинами є найпоширенішою. Так, серед судів господарської юрисдикції у порівнянні з загальною кількістю відмов у проведенні дистанційних судових засідань, відмова у зв'язку з відсутністю технічної можливості проведення судового засідання в режимі відеоконференції у неповному 2023 році склала 67,6 %, в адміністративних судах - 24,2%, в загальних судах - 48,4%.

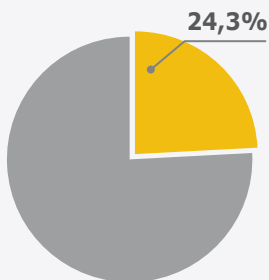

Наступними за чисельністю підставами відмови у проведенні судових засідань в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду є порушення строків подання заяви про участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції та ненадсилання копії заяви у той самий строк іншим учасникам справи.

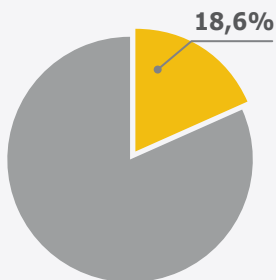
Відсоткове відношення ухвал з відмовою в задоволенні заяви про проведення судового засідання в режимі відеоконференції з вищезазначених підстав із загальною кількістю ухвал про відмову у прове-

денні дистанційних слухань у неповному 2023 році становить 24,3%, 18,6% та 27,8% для господарської, адміністративної та цивільної юрисдикції відповідно.

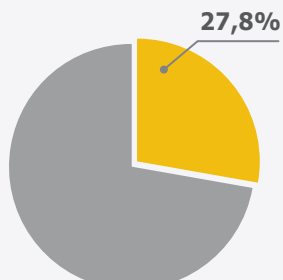
Кількість ухвал про відмову у зв'язку порушення строків, ненадсилання іншим учасникам*

Суди господарської юрисдикції

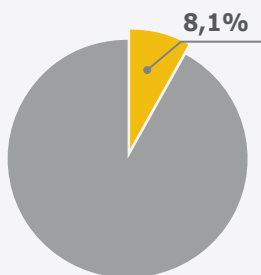
Суди адміністративної юрисдикції

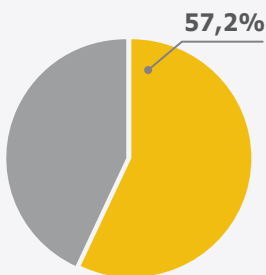
Суди цивільної юрисдикції

Решта підстав для господарської юрисдикції складає менше 8,1%, для адміністративної – 57,2%, для цивільної – 23,8%.

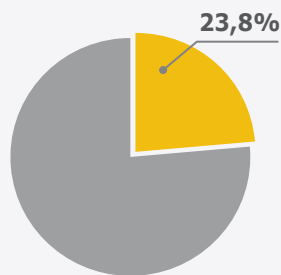
Кількість ухвал про відмову у зв'язку з іншими підставами*

Суди господарської юрисдикції

Суди адміністративної юрисдикції

Суди цивільної юрисдикції

* - у порівнянні з загальною кількістю відмовних ухвал за неповний 2023 рік

З наведеної аналітики можна зробити висновки, що для значного зменшення вищевказаних відмов у проведенні дистанційних слухань, наприклад у господарській юрисдикції, достатньо забезпечити суди технічною можливістю проведення судових засідань у режимі відеоконференції. Теж саме можна зробити і в загальних судах.

Разом з тим, показник відмов в задоволенні заяви про проведення судового засідання в режимі відеоконференції у зв'язку з порушення строків його подання та ненадсилання такої заяви іншим учасникам справи є найменшим у господарських судах, а найбільшим - у судах цивільної юрисдикції. Ця тенденція спостерігається не тільки у 2023 році, а й протягом 2020 -2022 років.

Для підтвердження вказаних висновків розглянемо окремо кожен з підстав.

1. Відсутність технічної можливості проведення судового засідання в режимі відеоконференції.

Суди, під час прийняття рішення про відмову у проведенні відеоконференції з причини відсутності технічної можливості проведення, зазначали, що не мають можливості провести судове засідання у режимі відеоконференції з таких підстав:

- зайнятість залу судового засідання, оскільки на цей самий час призначений розгляд іншої справи в режимі відеоконференції;
- проведення у залі судового засідання, обладнаному спеціальною технікою для відеоконференцзв'язку, іншого судового засідання, що відбувається з фізичною присутністю сторін у справі;
- обмежена кількість залів судових засідань, які обладнані відповідними технічними засобами.

Загалом рівень забезпечення технічними засобами у судах, які розглядають господарські, адміністративні та цивільні справи, перебуває на досить низькому рівні та не дає можливості належним чином організувати та забезпечити проведення дистанційних слухань. Суди під час ухвалення рішень постійно наголошують, що не мають достатньої кількості обладнаних залів судових засідань, а це унеможливорює проведення дистанційних засідань.

Також суди під час ухвалення рішень часто звертали увагу на неможливість змінити дату судового слухання вже після призначення судового засідання, для того щоб забезпечити проведення судового засідання в режимі відеоконференції. Як правило, суди з цього приводу зазначали таке:

«Суд зазначає, що вимогами чинного законодавства не передбачено можливості зміни дати та часу призначеного судового засідання у зв'язку поданням стороною клопотання про її участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції»¹⁶.

Чинні правила звернення до суду із заявою про участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду встановлюють обов'язок учасника справи подавати таку заяву не пізніше, ніж за п'ять днів до судового засідання.

Зазначене положення наразі реалізувати технічно досить складно, оскільки недостатньо залів для судових засідань, а наявні зали не всі обладнані технічними засобами для проведення судового засідання в режимі відеоконференції. Як наслідок, формально призначені судові засідання відкладають з причин неможливості забезпечити їхнє проведення в дистанційному форматі.

Технічне обладнання залів потребує чималих коштів, але вирішити це питання самостійно наразі практично неможливо з огляду на відсутність належного фінансування судової гілки влади в цілому¹⁷.

Із наведених нижче статистичних даних за поточний рік убачається, що найкращим чином ситуація щодо технічної можливості проведення дистанційних слухань складається в адміністративних судах – відсоток відмов у зв'язку з відсутністю технічної можливості порівняно з загальною кількістю відмов у дистанційних слуханнях найменший серед трьох юрисдикцій – 27,9%. Найбільший відсоток – у судах господарської юрисдикції – 66,1%.

16 Ухвала Господарського суду Волинської області від 30 травня 2022 року у справі № 903/1041/21: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/104515200>

17 <https://court.gov.ua/press/general/1352560/>

Суди господарської юрисдикції (графік)

Суди адміністративної юрисдикції

Суди загальної юрисдикції, що розглядали цивільні справи

Окремо слід відзначити, що автори дослідження розглядали як пропозицію надати право суду змінювати дату слухання справи у зв'язку із поданням учасником справи клопотання про її участь у режимі відеоконференції та за умови своєчасного повідомлення про дату та час засідання інших учасників процесу. Однак така пропозиція може стати основою для процесуальних зловживань зі сторони учасників судового провадження.

Більш доцільним видається подання учасником судового провадження єдиного клопотання про участь у режимі відеоконференції у всіх подальших судових засіданнях. Таким чином, суд отримує можливість запланувати дату наступних судових засідань із урахуванням технічної можливості суду, забезпечити проведення таких засідань у режимі відеоконференції з урахування графіка судових засідань, навантаження, технічних та інших чинників.

Слід додати, що наразі суди по-різному вирішують питання про призначення та проведення усіх судових засідань у режимі відеоконференції поза межами приміщення суду за одним клопотанням учасника судового провадження. Як приклад можна дослідити два судових рішення, прийняті за результатами розгляду того самого виду кло-

потання: про участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду на конкретну дату й усі наступні засідання суду, на прикладі судів господарської юрисдикції.

Господарський суд Одеської області під час розгляду цього питання ухвалив позитивне рішення про участь у судових засіданнях у режимі відеоконференції поза межами приміщення суду:

«Суд вважає необхідним його задовольнити та провести судове засідання у цій справі 09.06.2023 о 12:30 та усі наступні засідання суду в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з урахуванням технічних можливостей використання системи відеоконференцв'язку "EasyCon"»¹⁸.

Господарський суд Донецької області прийняв рішення, яким відмовив у проведенні усіх подальших судових засідань у режимі відеоконференції з таких підстав:

«Водночас, указаним процесуальним Кодексом не передбачено подання клопотань про проведення всіх судових засідань в режимі відеоконференції. Відповідне клопотання має бути подане не пізніше ніж за п'ять днів до дати відповідного судового засідання, з метою з'ясування наявності технічної можливості проведення судового засідання в такому режимі. Разом з тим у суді відсутня можливість проведення всіх судових засідань у справі в режимі відеоконференції, оскільки неможливо визначити на майбутнє кількість судових засідань у справі та забронювати зал судових засідань (майданчик відеоконференцв'язку) для проведення наступних судових засідань у режимі відеоконференції»¹⁹.

У цьому питанні починає формуватися практика Верховного Суду, який, зокрема, у постанові від 23.03.2023 у справі № 905/2371/21 висловив думку, що процесуальне законодавство не містить приписів, які б унеможливили звернення до суду з єдиним (одним) клопотанням (заявою) щодо участі у всіх судових засіданнях у справі в

18 Ухвала Господарського суду Одеської області від 08 червня 2023 року у справі № 916/1141/22: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111399184>

19 Ухвала Господарського суду Донецької області від 02 травня 2023 року у справі №905/8/23: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110596242>

режимі відеоконференції або передбачали звернення виключно із окремим клопотанням (заявою) щодо кожного судового засідання.

2. Порушення строків подання заяви про участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції та ненадсилання копії заяви у той самий строк іншим учасникам справи

Ще однією з підстав відмови судами у проведенні дистанційних слухань є ненадсилання копії заяви у той самий строк іншим учасникам справи.

У чинних процесуальних кодексах сформульоване загальне правило подання заяви від учасників судового провадження, а саме:

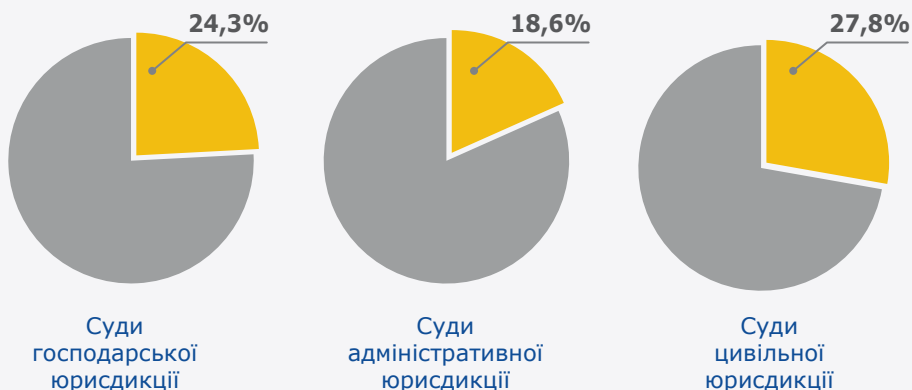
«Учасник справи подає заяву про участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду не пізніше ніж за п'ять днів до судового засідання. Копія заяви у той самий строк надсилається іншим учасникам справи».

Автори цього дослідження з'ясували стійку негативну тенденцію щодо відмови судом у проведенні дистанційних слухань у зв'язку із недотриманням учасниками процесу двох правил: строку подання заяви та обов'язку направлення такої заяви іншим учасникам справи. Суд витрачає ресурси та час, розглядаючи такі заяви, подані з недотримання процедури їх подання.

Під час здійснення дослідження було приблизно підраховано кількість вищевказаних ухвал з метою визначення, яку частину ресурсів витрачають на прийняття абсолютно очевидних відмовних рішень.

Зокрема, співвідношення кількості ухвал про відмову в задоволенні заяви про проведення судового засідання в режимі відеоконференції у зв'язку з порушення строків його подання та ненадсилання такої заяви іншим учасникам справи із загальною кількістю відмовних ухвал 2023 року становить 24,3%, 18,6% та 27,8% для господарської, адміністративної та цивільної юрисдикції відповідно.

Кількість ухвал про відмову у зв'язку з порушення строків його подання та ненадсилання такої заяви іншим учасникам справи*

* - у порівнянні з загальною кількістю відмовних ухвал за неповний 2023 рік

Наведені показники є суттєвими та свідчать про потребу удосконалення нормативного врегулювання процедури дистанційних слухань.

Найбільш прийнятними варіантами вирішення такої проблеми вбачаються три можливих рішення:

1. Запровадити в підсистемі електронного суду технічний фільтр, що унеможливить подання учасником провадження у справі заяви про участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції пізніше, ніж за 5 днів до дати судового засідання та/або без додавання до такої заяви доказів її надсилання до інших учасників справи.

Таке технічне рішення має зняти навантаження із судів різних юрисдикцій, що змушені розглядати заяви, подані з порушенням процесуального порядку та без виконання процесуального обов'язку надсилання таких заяв іншим учасникам судового провадження.

2. Доповнити процесуальні кодекси положенням про те, що заява про участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду, яка надійшла пізніше, ніж за

п'ять днів до судового засідання або копія заяви в той самий строк не надіслана іншим учасникам справи, залишається без розгляду.

Можливими є і альтернативні редакції змін до процесуальних кодексів, але головне завдання таких змін – забезпечити суду право не розглядати заяви про участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції, що подані з порушення строку подання та/або без надсилання іншим учасникам судового провадження.

Наразі суди витрачають час на розгляд заяв із вищевказаними процесуальними вадами, та за результатами розгляду постановляють ухвали про відмову у задоволенні відповідних клопотань.

- 3.** Виключити із процесуальних кодексів обов'язок учасника справи під час подання заяви про участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду надсилати таку заяву іншим учасникам справи.

Такий обов'язок було започатковано за часів, коли участь у режимі відеоконференції відбувалась виключно у приміщенні іншого суду, хоча й тоді це викликало питання. Зокрема, сумнівним є обов'язок учасника справи щодо повідомлення іншим учасникам судового провадження про формат його участі в судовому засіданні. Чинні процесуальні кодекси не містять жодного механізму, який би дозволяв заперечити іншому учаснику судового провадження або вчинити будь-яку іншу процесуально дію після отримання ним копії заяви про участь у режимі відеоконференції.

Разом із тим ненадсилання означеної вище заяви часто стає формальною підставою для відмови у проведенні судового засідання за участю однієї зі сторін в режимі відеоконференції.

Наразі за умов, коли доволі часто всі сторони беруть участь у режимі відеоконференції, та враховуючи вищенаведені підстави, вбачається доцільним запропонувати виключити із процесуального закону такий обов'язок учасника справи, як надсилання заяви про участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду іншим учасникам справи.

Нижче наводимо статистичні дані, що ілюструють вищеописану проблематику.

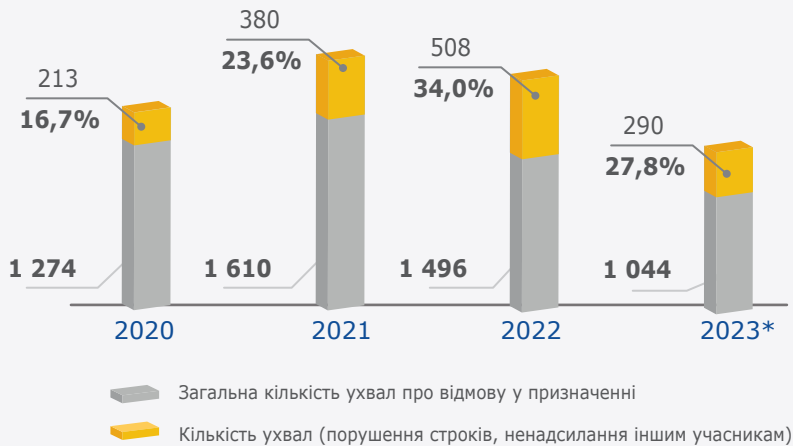
Суди господарської юрисдикції (графік)

Суди адміністративної юрисдикції

Суди загальної юрисдикції, що розглядали цивільні справи

3. Відсутність доказів неможливості прибуття учасника справи у судове засідання.

Під час дослідження судових рішень про відмову у призначенні судового засідання в режимі відеоконференції авторами встановлено, що суди різних юрисдикцій зазначали про необхідність обґрунтування причин неможливості особистої участі у судовому засіданні.

У судових рішеннях зустрічається різні формулювання:

«Враховуючи наведене, керуючись принципом пропорційності, господарський суд дійшов висновку, що заявником не було доведено наявності виключних обставин, за яких доцільним є участь позивача у судовому засіданні в режимі відеоконференції»;²⁰

«Заявником не надано належних та допустимих доказів, що підтверджують факт відсутності у керівництва або представ-

20 Ухвала Господарського суду міста Києва від 28.01.2020: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87181821>

ника позивача можливості прибути у призначене підготовче засідання».²¹

Кількість судових рішень, де суд відмовляє у проведенні судових засідань у режимі онлайн із зазначених підстав, невелика. Мотивувальну частину таких рішень зведено до того, що суд має забезпечити проведення судового засідання у режимі відеоконференції поза межами приміщення суду за умови наявності у суді відповідної технічної можливості. Призначення судового засідання у режимі відеоконференції має здійснюватись у виключних випадках, коли за об'єктивних причин учасник судового процесу позбавлений можливості брати участь у засіданні.

При цьому виключний перелік випадків, за яких суд може постановити ухвалу про участь особи у судовому засіданні в режимі відеоконференції, законом не визначений, у зв'язку з чим необхідність проведення судового засідання в режимі відеоконференції визначається у кожному окремому випадку, з урахуванням обставин справи, її складності та потреби у наданні пояснень залучених спеціалістів чи інших учасників процесу, які за станом здоров'я чи з інших незалежних від цих осіб причин не можуть бути присутніми у засіданні суду, а їхня участь є обов'язковою.

Відмовляючи у призначенні засідань онлайн, суди зазначають у своїх рішеннях, що законодавство не передбачає обов'язку проведення судового засідання в режимі відеоконференції. Це є правом суду.

У рішеннях судів адміністративної юрисдикції суди неодноразово посилалися на ухвалу Верховного Суду від 05.06.2018 у справі № 554/8322/16-а, де зазначено аналіз статті 195 КАС, відповідно до якого прийняття рішення щодо проведення судового засідання в режимі відеоконференції є правом суду. Зазначена стаття не передбачає обов'язку проведення судового засідання в режимі відеоконференції в разі наявності про це клопотання сторони. Спосіб участі у режимі відеоконференції має винятковий характер, мають насамперед існувати причини, які ускладнюють або роблять неможливим особисту участь сторони чи її представника в судовому засіданні.

21 Ухвала Господарського суду міста Києва від 18.05.2023: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110956400>

Загалом таке тлумачення права учасників судового провадження брати участь у розгляді справ дистанційно не сприяє розвитку дистанційного судочинства. Право учасників судового провадження за умов наявності технічної можливості суду проводити судові засідання в режимі відеоконференції не повинно бути обмежене, оскільки таке право повинно тлумачитися на користь учасників судових проваджень, допоки у законодавстві не буде визначено відсутність обов'язку суду проводити судові засідання в режимі відеоконференції, особливо за умов воєнного стану та реальної небезпеки життю та здоров'ю учасників справи.

Разом з тим, слід звернути увагу, що вищезазначена ухвала Верховного Суду була постановлена у 2018 році, тобто до виникнення обставин, які спричинили необхідність розширення застосування дистанційних судових засідань, зокрема, пандемія COVID-19, повномасштабне воєнне вторгнення РФ. Отже, вбачається, що суди повинні також адаптуватись до умов, що склались у суспільному житті та тлумачити правові позиції Верховного Суду не відірвано від умов сьогодення, а з урахуванням чинників, яких не існувало при їх прийнятті.

Обрання формату участі в судовому засіданні (в приміщенні суду або в іншому зручному місці), на думку авторів, має бути правом учасника процесу і не повинно ним доводитись. У зв'язку з чим доцільно було б передбачити у процесуальному законі безумовне право сторін клопотати про участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції без обґрунтувань, за виключенням випадків, коли з'явлення цього учасника справи в судові засідання визнана судом обов'язковою.

Нижче наводимо статистичні дані, що ілюструють вищеописану проблематику.

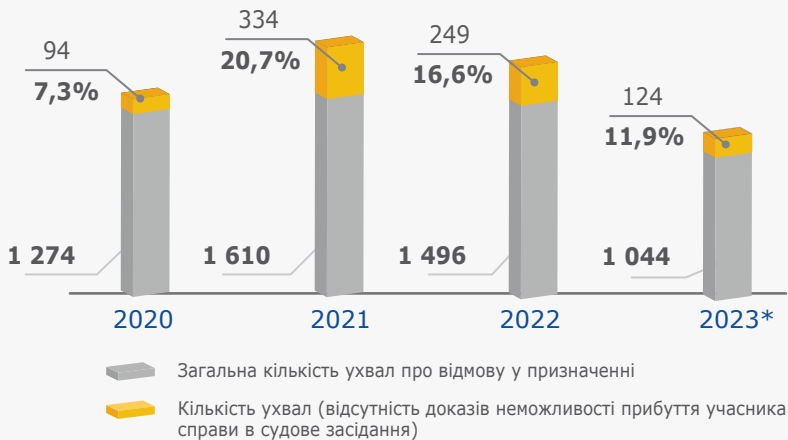
Суди господарської юрисдикції

Суди адміністративної юрисдикції

Суди загальної юрисдикції, що розглядали цивільні справи

4. Інші підстави.

Найменш чисельніші, але не менш цікаві відмови подані у цьому розділі. Зокрема, йдеться про такі підстави відмови судом у призначенні відеоконференції:

- судом попередньо визнане з'явлення учасника судового провадження обов'язковим;
- необхідність дослідження письмових доказів і оцінювання їх;
- планові та позапланові вимкнення електричної енергії;
- хакерські атаки на інформаційно-телекомунікаційну систему суду;
- повторне подання заяви;
- розгляд справи у письмовому провадженні;
- інші.

У цілому ці підстави для відмови у призначенні судового засідання в режимі відеоконференції не можуть свідчити про наявність нових системних проблем.

Нижче наводимо статистичні дані, що ілюструють вищеописану проблематику.

Суди загальної юрисдикції, що розглядали цивільні справи

III. Наявні законодавчі ініціативи в Україні з питання дистанційних слухань

Питання дистанційних слухань виникло під час пандемії, однак особливої актуальності воно набуло під час військової агресії РФ на території незалежної України.

Збройна агресія та бойові дії, що тривають на території нашої держави, тимчасова окупація окремих територій створюють реальну небезпеку для життя та здоров'я громадян, а отже, і суддів, учасників судових засідань, працівників апаратів судів; а у деяких випадках ускладнюють й унеможливають фізичний доступ громадян до суду та участь сторін у розгляді їхньої справи у суді.

Законодавець не відразу відреагував на необхідність запровадження дистанційних слухань не тільки для учасників процесу, а і для секретарів судових засідань суддів, які, з огляду на приписи чинного законодавства, вимушені слухати справи не у безпечних місцях, а в залах судових засідань у приміщенні судів які в переважній більшості не мають бомбосховищ.

Перші згадки щодо необхідності запровадження дистанційного слухання справ суддями та секретарями судових засідань відбулись тільки у серпні 2022 року. Наприклад, в Оперативному моніторингу правосуддя в умовах війни Директорату правосуддя та кримінальної

юстиції Міністерства юстиції України зазначено про необхідність передбачити на законодавчому рівні можливість для суддів відправляти правосуддя з власного робочого кабінету або ж навіть з дому (офіційно зареєстрованої адреси) виключно із використанням робочого комп'ютера та через одну із визначених програм конференцзв'язку (наприклад, EasyCon, Zoom, Skype Meet Now, Cisco Webex). Така можливість має допускатись у виключних випадках, зумовлених обставинами воєнного стану. Перелік таких обставин повинен визначатись окремо та бути вичерпним²².

У подальшому було розроблено низку законопроектів, які містили пропозиції щодо дистанційного слухання справ та покращення процедури такого слухання.

Зокрема, проєкт Закону про внесення змін до КАС, ЦПК, ГПК та інших законодавчих актів щодо здійснення судочинства під час дії воєнного чи надзвичайного стану та врегулювання спорів за участі судді за № 8358 внесено до Верховної Ради України 13.01.2023²³.

01.06.2023 було підготовлено висновок Комітету з питань правової політики ВРУ щодо цього законопроекту.

Законопроект містить такі основні положення:

- через брак секретарів у судах їхні обов'язки дозволяється виконувати працівникам апарату суду, які мають відповідну освіту та кваліфікацію;
- особливості повідомлень про судові засідання: сторони можуть повідомлятися електронною поштою, СМС та месенджерами. Але необхідно, щоб адресат однозначно підтвердив суду отримання повідомлення. У разі невдачі – повідомлення на сайті;
- під час дії воєнного чи надзвичайного стану можуть не зазначатися дата, час і місце підготовчого засідання або судового засідання для розгляду справи по суті, якщо справа буде розглядатися в порядку загального позовного провадження або в порядку спрощеного позовного провадження з повідомленням (викликом) сторін відповідно;

22 <https://minjust.gov.ua/files/general/2022/07/15/20220715134043-37.pdf> – С. 50.

23 <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41130>

- застосування розгляду справ протягом розумних строків із урахуванням можливості сторони взяти участь у судовому засіданні. При цьому на вимогу сторони суд повинен мотивувати, чому він виходить за межі встановлених кодексом строків;
- розширення можливостей застосовувати письмове провадження під час розгляду справ (без виклику сторін у судове засідання) за наявними у справі матеріалами. При цьому суд зобов'язаний повідомити сторони про письмове провадження і може продовжувати такий розгляд у разі надсилання судом сторонам повідомлення про такий розгляд справи у спосіб та у порядку, визначеному ГПК, і надходження до суду підтвердження про отримання сторонами цього повідомлення. Але, якщо хтось із учасників справи буде проти, справа має слухатися в судових засіданнях, у т. ч. в режимі відеоконференції через власні засоби;
- можливість проведення засідань у режимі відеоконференції через власні технічні засоби постійно, а не лише під час карантину чи війни;
- під час дії воєнного чи надзвичайного стану в разі виникнення обставин, які зумовлюють загрозу життю, здоров'ю та безпеці учасників судового процесу, суд може надати можливість секретарю судового засідання брати участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів;
- судді мають право вносити до Реєстру всі судові рішення й окремі думки суддів, викладені у письмовій формі, дистанційно поза межами приміщень суду, в тому числі поза робочим часом, за умови якщо буде забезпечено безпеку доступу до автоматизованої системи документообігу суду з використанням власного кваліфікованого електронного підпису судді;
- можливість повідомляти про прийняті судові рішення додатково через електронну пошту та телефон з розміщенням відповідної інформації на сайті судової влади. За заявою учасника справи копія судового рішення, засвідчена судом, надсилається або видається в найкоротший термін, але не пізніше 30 днів після закінчення воєнного чи надзвичайного стану;
- особливості судових проваджень під час дії воєнного чи надзвичайного стану, передбачені цим Кодексом, застосовуються

протягом дії воєнного або надзвичайного стану та протягом 90 днів після його закінчення на території, на якій введено воєнний чи надзвичайний стан.

Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо цифровізації судочинства та удосконалення наказного провадження у цивільному судочинстві № 9090²⁴ та проект Закону про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» щодо цифровізації судочинства № 9091²⁵ були внесені трохи пізніше – 10.03.2023.

Законопроекти № 9090 та № 9091 містять революційні положення щодо можливості судді слухати справи поза приміщенням суду.

Зокрема, передбачено, що:

- за умов воєнного чи надзвичайного стану в разі виникнення обставин, які зумовлюють загрозу життю, здоров'ю та безпеці судді, учасників судового процесу, судові засідання можуть проводитися в режимі відеоконференції з використанням власних технічних засобів поза межами приміщення суду в порядку, визначеному цим Кодексом;
- проведення судового засідання в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду з використанням власних технічних засобів не допускається у випадку розгляду справи у закритому судовому засіданні. (законопроект № 9091);
- судові засідання в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду проводиться за наявності технічної можливості розгляду справи за матеріалами в електронній формі;
- суддя, секретар судового засідання бере участь у такому засіданні в межах підконтрольних територій України за допомогою електронного кабінету в ЄСІТС у порядку, визначеному Положенням про ЄСІТС та/або положеннями, що визначають порядок функціонування її окремих підсистем (модулів), та власних технічних засобів або у приміщенні іншого суду – за допомогою технічних засобів цього суду;
- суддя може брати участь у засіданні в режимі відеоконферен-

24 <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41530>

25 <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41532>

ції поза межами приміщення суду, якщо справа розглядається суддею одноособово у порядку, передбаченому цим Кодексом;

- про проведення судового засідання в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду суд постановляє ухвалу, яка не пізніше ніж за п'ять днів до судового засідання надсилається учасникам судового процесу;
- під час судового засідання в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду здійснюється повне фіксування судового засідання за допомогою відеозаписувального технічного засобу й транслявання перебігу судового засідання в мережі інтернет в обов'язковому порядку;
- секретар судового засідання здійснює ведення протоколу судового засідання в електронній формі засобами Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи;
- до учасників судового процесу та інших осіб, присутніх у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду, за порушення порядку під час судового засідання або невиконання ними розпоряджень судді (головуючого судді) застосовується попередження, а в разі повторного вчинення таких дій – видалення з відеоконференції;
- після судових дебатів суд виходить до нарадчої кімнати (спеціально обладнаного для ухвалення судових рішень приміщення), а у випадку судового засідання в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду – припиняє участь у режимі відеоконференції, для ухвалення рішення, оголосивши орієнтовний час його оголошення;
- за умов воєнного чи надзвичайного стану технічний запис судового засідання може здійснюватися суддею за його ініціативою, на підставі відповідного рішення, самостійно шляхом використання власних технічних засобів; суддя з використанням власного електронного підпису вносить цей технічний запис до ЄСІТС;
- за умовах воєнного чи надзвичайного стану, у разі об'єктивної неможливості здійснення фіксування судового засідання технічними засобами у залі судового засідання хід судового засідання фіксується секретарем судового засідання письмово у протоколі судового засідання, в якому відображаються істотні моменти розгляду справи в тій послідовності, у якій вони від-

бувалися в судовому засіданні;

- у випадку ухвалення рішення у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду судові рішення приймаються, складаються і підписуються суддею, який розглянув справу, з використанням електронного підпису без складання їх у паперовій формі;
- розгляд справи у суді здійснюється за матеріалами справи у паперовій формі (у випадку здійснення розгляду судової справи в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду такий розгляд може проводитися за матеріалами справи в електронній формі у порядку, визначеному Положенням про ЄСІТС та/або положеннями, що визначають порядок функціонування її окремих підсистем (модулів));
- суд вручає судові рішення та видає виконавчі документи в паперовій або електронній формі в порядку, визначеному Кодексом.

Наразі вказані законопроекти не розглянуті відповідними комітетами Верховної ради України і питання щодо їх прийняття залишається відкритим.

Окремо хотілося б відзначити аналіз законодавчих ініціатив щодо удосконалення законодавства України з питань здійснення судочинства в дистанційному (онлайн) режимі в умовах воєнного чи надзвичайного стану, проведений у серпні 2022 року за запитом Верховного Суду Європейською комісією з питань ефективності правосуддя (СЕРЕЈ) разом із проектом Ради Європи «Підтримка судової влади України для забезпечення кращого доступу до правосуддя»²⁶.

Зокрема, у аналізі розглядалося подальше розширення дистанційних (онлайн) слухань, включно з віддаленою участю суддів, секретарів судів, свідків і експертів та допуск нових форм запису судових слухань, а також надання суду можливості виносити рішення в електронній формі або оприлюднювати їх на вебсайтах судів.

Експерти відзначили, що подальше розширення здійснення правосуддя в дистанційному режимі відповідає потребам сучасної системи правосуддя. За поточної ситуації в Україні правосуддя в дистанційному

26 <https://rm.coe.int/analysis-of-legislative-initiatives-regarding-judicial-proceedings-in-/1680a99fbf>

режимі дає судовій системі можливість діяти там, де альтернативно було б повне призупинення роботи судів або перехід до більш серйозних відступів, таких як використання письмових процедур. Проте це за умови, що такі онлайн-рішення відповідатимуть керівним принципам СЕРЕЈ, які містять істотні гарантії, що забезпечують права сторін на справедливий судовий розгляд²⁷.

В аналізі також обговорювалося питання про фізичне місцезнаходження суддів під час дистанційного слухання. Експерти відзначили, що різні країни і міжнародні трибунали по-різному вирішують це питання: деякі вимагають фізичної присутності судді в приміщенні суду, деякі цього не роблять, а деякі знаходять проміжні рішення, такі як вимога присутності тільки голови колегії суддів.

Позиція експертів полягає в тому, що не існує правової вимоги щодо присутності суддів у приміщенні суду під час дистанційних слухань як передумови для проведення таких слухань за умови, що слухання відповідає основним вимогам, які гарантують його справедливість. Проте можуть існувати обґрунтовані (неправові) політичні міркування, які впливатимуть на рішення кожної країни з цього питання. На думку експертів, справедливість дистанційного правосуддя також може бути забезпечена як шляхом створення для суддів конфіденційних кімнат для онлайн-нарад (спеціально призначених для прийняття судових рішень), так й шляхом дозволу суддям перейти до письмової процедури (письмове провадження), щоб оцінити докази та прийняти остаточне рішення після того, як усі учасники процесу будуть заслухані онлайн. Обидва ці рішення служать меті високої якості правосуддя²⁸.

Слід відзначити прагнення законодавців до цифровізації, а отже, підвищення доступності та зручності для учасників процесу участі у справі, в поданні та отриманні процесуальних та інших документів, участі в судових засіданнях у режимі відеоконференції за допомогою власних технічних засобів.

Наприклад, із 18 жовтня 2023 року запроваджуються процесуальні зміни, згідно з якими наявність електронного кабінету в ЄСІТС буде обов'язковою для:

27 <https://rm.coe.int/analysis-of-legislative-initiatives-regarding-judicial-proceedings-in-/1680a99fbf>. – С. 4.

28 <https://rm.coe.int/analysis-of-legislative-initiatives-regarding-judicial-proceedings-in-/1680a99fbf>. – С. 5.

- адвокатів;
- нотаріусів;
- державних та приватних виконавців;
- арбітражних керуючих;
- судових експертів;
- органів державної влади та інших державних органів;
- органів місцевого самоврядування;
- всіх інших юридичних осіб (у межах господарського процесу).

За невиконання такого обов'язку суди зможуть застосовувати до відповідних осіб негативні процесуальні наслідки у вигляді залишення процесуального документу без руху, розгляду або повернення.

Вказані зміни значно прискорять процес повідомлення учасників судового процесу, а також значно спростять процес подання клопотань про участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції та повідомлення про їхнє задоволення, адже це буде відбуватись шляхом обміну відповідними документами в електронному кабінеті Електронного суду.

Станом на 29 вересня 2023 року зареєстрований електронний кабінет в ЄСІТС мають 200 тисяч користувачів. Цілком доречно припустити, що до 18 жовтня (набрання чинності Законом «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами» від 29 червня 2023 року № 3200) ця цифра ще збільшиться.

Відповідно до Конституції України та статей 6, 13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод право на судовий захист є одним із основоположних прав людини, яке не може бути обмежене навіть у період воєнного стану. Саме тому за умов воєнного стану законодавцем має бути врегульована процедура дистанційного судочинства, яка б відображала всі моменти щодо безпеки суддів, працівників апаратів судів та учасників судових засідань. Незважаючи на те, що для учасників сторін передбачена можливість дистанційної участі у судовому засіданні поза приміщенням суду, в будь-якому безпечному місці на вибір представника сторони, навіть із дому, для суд-

ді та секретаря судового засідання такої можливості не передбачено.

Під час воєнного стану територія України поділилась на умовно безпечну та небезпечну як для пересічних українців, так і для органів, що працюють на території України, зокрема судів. Таким чином можна виділити наступні категорії судів за місцем здійснення судочинства під час воєнного стану:

- суди, що перебувають на окупованій території,
- суди, що перебувають на території ведення активних бойових дій,
- суди, що перебувають на території населених пунктів, де відбуваються постійні обстріли та руйнування будівель житлової та цивільної інфраструктури,
- суди, що перебувають на території, відносно безпечній для здійснення судочинства.

При цьому існують певні особливості роботи суду залежно від категорії, до якої він належить. Зокрема, стосовно перших двох категорій судів, як правило, застосовують зупинення або припинення роботи установи, зміну місця реєстрації суду та роботу на новому місці або відрадження чи призначення суддів до інших судів.

Щодо судів, які перебувають на території населених пунктів, де відбуваються постійні обстріли та руйнування будівель житлової та цивільної інфраструктури, то існує ледь не єдиний варіант подальшого їх існування – дистанційна робота таких судів, включаючи можливість слухання справ суддями та секретарями судових засідань поза межами зали судового засідання у безпечному місці із захищеним каналом зв'язку.

Суди, що перебувають на території, відносно безпечній для здійснення судочинства, можуть працювати у звичайному режимі.

На сьогодні можна виокремити такі чинники, що зумовлюють необхідність дистанційного розгляду справ:

- небезпека перебування у приміщеннях судів як потенційних цілей для ворожих обстрілів;

- неспроможність забезпечення безпеки працівників суду та суддів у судах в регіонах, наближених до проведення воєнних дій;
- відсутність у переважній більшості судів бомбосховищ;
- численні повітряні тривоги, які переривають судовий процес або роблять його неможливим;
- атаки об'єктів енергетичної інфраструктури України та відсутність електропостачання;
- необхідність скорочення фінансових витрат і забезпечення безперервності розгляду справ.

Напередодні вже другого холодного сезону під час війни перед судовою системою постають виклики, зумовлені постійними атаками військ країни-агресора на об'єкти енергетичної інфраструктури України.

До вирішення означених питань треба підходити комплексно, зокрема, передбачити не тільки можливість слухання суддею та секретарем судового засідання справ поза приміщенням суду, але і вносити зміни до процесуальних кодексів щодо:

- зміни строків розгляду справ, адже в умовах війни стандартні строки розгляду не працюють і постійно порушуються суддями з об'єктивних причин;
- порядку звукового та відеофіксування судового процесу, адже в переважній більшості справ господарської, цивільної юрисдикції 100% фіксування процесу технічними засобами недоцільне з огляду на незатребуваність відтворення технічного запису судових засідань учасниками справи та на додаткові витрати, які супроводжують 100% звукове та відеофіксування судового процесу;
- перегляду і можливого розширення категорій спорів, де було б можливо застосовувати спрощене письмове провадження без виклику представників сторін, за аналогією з апеляційним і касаційним процесом.

Серед додаткових заходів, необхідних для запровадження дистанційного слухання, можна виділити такі як:

- необхідність розроблення законодавчої процедури дистанційного слухання справи суддею поза межами приміщення суду;

- розроблення механізму захисту зв'язку у випадку дистанційного слухання справи;
- фінансові видатки для забезпечення суддів захищеними каналами зв'язку та відповідним устаткуванням;
- забезпечення сканування 100% паперових справ у судах;
- прийняття відповідних законодавчих змін, які б надали можливість дистанційно працювати з електронною копією справи.

Усі означені вище заходи значно зменшили б навантаження на судову систему в умовах війни та спростили процедуру розгляду справ там, де вона не потребує ускладнення, ба більше, таке ускладнення є шкідливим не тільки для суду, але і для учасників справи.

IV. Огляд та аналіз міжнародного досвіду

Безпосереднього досвіду функціонування правосуддя в тих умовах, які наявні в Україні на даний час, у світі майже немає. Тому, досліджуючи іноземний досвід регулювання особливостей здійснення правосуддя в дистанційному форматі, слід звернути увагу на особливості функціонування правосуддя за кордоном в умовах карантину. Саме цей досвід може стати найбільш релевантним до умов воєнного стану в Україні.

ЄС було зроблено рішучі кроки до цифровізації системи правосуддя: запровадження режиму відеоконференцій під час дистанційного розгляду цивільних справ в державах-членах, надання можливості працівникам судів працювати віддалено у більшості держав-членів²⁹.

Подібні міркування спровокувало обов'язкове затвердження на законодавчому рівні функціонування дистанційного розгляду справ в режимі відеоконференції практично у всіх країнах Європи, на відміну від України, де такий розгляд є поки що факультативним³⁰.

До прикладу, з червня по вересень 2020 року Комісія Європейського

29 Kramer X. Digitizing access to justice: the next steps in the digitalization of judicial cooperation in Europe. *Revista General de Derecho Europeo* (2022). P.4.

30 Владикін О., Пороховата Є., Закревська А. Проблеми реалізації розгляду цивільних справ в режимі відеоконференції в умовах воєнного стану. *Юридичний науковий електронний журнал*. Випуск № 4. 2023. С.137. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-4/31>

Союзу було проведено дослідження рівня діджиталізації сектору юстиції у країнах ЄС³¹. В результаті опитування було визначено, що у 15 країнах ЄС як судді, так і працівники апарату суду мають можливість виконувати свої обов'язки та безпечно працювати дистанційно. Меншою мірою така можливість існує в семи державах-членах (33%). В одній державі-члені (4%) всі судді і меншою мірою працівники апарату мають можливість працювати дистанційно, а в іншій (4%) всі працівники апарату суду і меншою мірою судді можуть це робити. В одній державі-члені лише судді можуть працювати дистанційно, а в іншій - лише деякі судді. Лише в одній державі-члені (4%) ні судді, ні працівники апарату суду не можуть виконувати свої обов'язки та безпечно працювати дистанційно.

У 20 державах-членах (74%) всі суди оснащені технологіями дистанційного зв'язку, зокрема обладнанням для проведення відеоконференцій. У шести державах-членах (22%) деякі суди оснащені технологіями дистанційного зв'язку. Лише в одній державі-члені (4%) жоден суд не оснащений обладнанням для проведення відеоконференцій.

З 26 держав-членів, які надали відповіді на запитання щодо використання технологій дистанційного зв'язку (відеоконференцій) під час слухань у цивільних та господарських справах, було з'ясовано, що у 10 державах-членах (38%) проведення справ дистанційно можливе без обмежень. Часткова можливість використання цих технологій під час слухань існує в 15 державах-членах (58%). В одній державі-члені (4%) дистанційні слухання неможливі в жодному з досліджуваних сценаріїв.

Що стосується адміністративного судочинства, то в 12 країнах можливе використання відеоконференцій без обмежень щодо категорій справ (46%). Часткова можливість використання цих технологій під час слухань наявна у дев'яти державах-членах (35%). У п'яти державах-членах (19%) дистанційні слухання неможливі.

В праві ЄС існує певна кількість нормативних актів, які регулюють функціонування електронного судочинства в державах Європи. Більшість ініціатив стосуються діджиталізації кооперації між країнами-членами. Останнім кроком на шляху вдосконалення системи електронно-

31 <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=SWD:2020:540:FIN>

го правосуддя в Європейському Союзі варто вважати затвердження Стратегії електронного правосуддя на 2019–2023 роки 13 березня 2019 року. Зокрема, у Стратегії 2019–2023 зазначено, що європейське електронне правосуддя має на меті покращити доступ до правосуддя в загальноєвропейському контексті, а також розробляє та інтегрує інформаційні та комунікаційні технології для доступу до правової інформації та діяльності судової системи. Досягнення цілей даної Стратегії вимагає певних дій, в тому числі аналіз та впровадження нових інструментів на порталі електронного правосуддя, визначення обсягу нового корисного контенту та збору інформації, розширення сфери дії різних інструментів, розробка загального інтерфейсу пошуку³².

Сьогодні в країнах-членах ЄС досить прогресивним є проєкт “European E-Judicial”. Передусім хочемо звернути увагу на “European Judicial Atlas in civil matters”, розроблений у межах даного проєкту, що надає інформацію про судову співпрацю в цивільних справах, дозволяє визначити компетентні суди або органи, до яких можна звернутися³³.

Серед цікавої практики проведення судових засідань в режимі відеоконференцій, що є спільною для усіх без виключення країн-членів ЄС, також варто виділити застосування різних видів конференційного обладнання для різних цілей (допиту свідків, огляду доказів тощо), створення загальнодержавної судової системи проведення відеоконференцій, залучення синхронних перекладачів онлайн з метою зменшення витрат³⁴.

В Іспанії органічним законом 16/1994 від 8 листопада вперше було передбачено можливість використання технічних засобів для розвитку діяльності та здійснення функцій судів і трибуналів в Іспанії. Пленарне засідання Конгресу депутатів 22.04.2002 р. затвердило Положення про Білль про права громадян до правосуддя, у Розділі 21 якого встановлено, що “визнається право особи спілкуватися з Адміністрацією юстиції через електронну пошту, відеоконференцію та інші

32 Моїсєєв М. Основні засади електронного судочинства у праві Європейського Союзу та незалежної України: порівняльний аспект. Публічне право. Випуск № 4 (48). 2022. С. 169

33 Іванюта Н. В. Електронне правосуддя в цивільних справах: національний та європейський досвід. Право і суспільство. Випуск № 4. 2020. С. 74.

34 Озернюк Г. В. Правове регулювання проведення судових засідань в режимі відеоконференції за законодавством Європейського Союзу. Journal «ScienceRise: JuridicalScience». Випуск № 1 (11). 2020. С. 27. Моїсєєв М. Основні засади електронного судочинства у праві Європейського Союзу та незалежної України: порівняльний аспект. Публічне право. Випуск № 4 (48). 2022. С. 170.

телематичні засоби відповідно до положень процесуальних законів”³⁵.

Завдяки повністю автоматизованим судовим процесам та засобам електронної комунікації, так званим рішенням електронного правосуддя, Естонія має одну з найефективніших судових систем у світі. Так, вже через 4 дні після оголошення надзвичайної ситуації, Рада суддів Естонії надала офіційні рекомендації судам, якими було дозволено дистанційно працювати всім співробітникам судів, у тому числі суддям. Суди зобов'язали видати ноутбуки або планшети працівникам для роботи з дому. Це рішення стосувалось судів першої та апеляційної інстанції. Більшість судових розглядів відбувалось дистанційно, хоча за звичайних умов вони відбувалися б у залах судових засідань³⁶.

В умовах протидії пандемії COVID-19 суттєво збільшилася кількість судових засідань в судах Великобританії, які слухаються за допомогою додатку BT MeetMe – жодного спеціального обладнання, лише мобільні телефони. Учасникам надсилається номер конференції; відеоконференції Skype для бізнесу – платну бізнес-версію використовує сам суд. Учасникам достатньо завантажити звичайну версію, щоб перейти за посиланням на онлайн-засідання. Також наразі в судах збираються збільшити кількість 'cloud video platform' (CVP) – зали судового приміщення планують обладнати спеціальними камерами, які транслюватимуть відкриті судові засідання.

У Сполучених Штатах Америки успішно функціонує електронна судова система з вільним доступом – Public Access to Court Electronic Records.

За допомогою цієї системи можна отримувати інформацію про судовий документ, ознайомлюватися з реєстром прийнятих заяв, вивчати перебіг розгляду справи та історію ухвалених рішень, а також переглядати календар призначених засідань. Також дистанційний розгляд справ частково запровадили у деяких штатах в обов'язковому порядку, а в інших – за можливості.

35 Poder Judicial Espana. General Information URL: <https://www.poderjudicial.es/cgpi/en/Subjects/e-Justice/General-Information/> (дата звернення: 18.09.2023).

36 <https://nv.ua/ukr/ukraine/events/robota-sudiv-v-onlayn-rezhimi-yak-ce-vidbuvayetsya-elektronniy-sud-novini50088097.html>

До слова, у Флориді суддям радили здійснювати розгляд невідкладних справ за допомогою телефона або відеоконференцій. На Гавайських островах цивільні та кримінальні справи розглядалися за допомогою безкоштовних ліній телефонного зв'язку, доступ до яких мали також представники медіа³⁷.

Окремо слід зупинитися на досвіді Латвії, яка зараз в процесі імплементації великої реформи електронного судочинства і яка вже отримала велику кількість схвальних відгуків, в тому числі від Європейської комісії.

Так, після оголошення в Латвії надзвичайної ситуації через COVID-19 та після початку другого локдауну, судові засідання не відбувалися, справи розглядалися виключно в письмовому провадженні, а коли це було неможливо – у режимі відеоконференцій. При цьому судді мали можливість працювати вдома, у них є електронний підпис, і вони підписували документи. Коли суддя працює вдома, він мусить взяти із собою справу в паперовому вигляді, але може отримати необхідну інформацію, наприклад щодо судової практики тощо, в електронній судовій системі³⁸.

В Австрії нещодавно були прийняті зміни до цивільного процесуального кодексу, що закріпили практику проведення судових засідань у дистанційному форматі, яка з'явилася та набула поширення під час пандемії³⁹.

Також, слід відзначити, що в період пандемії до країн, де відеоконференції використовувались у цивільних та кримінальних провадженнях, зокрема належали Хорватія, Франція (де слухання також проводились по телефону), Угорщина, Ірландія, Казахстан (де використовувались Zoom та додаток TrueConf), Португалія, Сербія, Словенія, Швеція та Сполучене Королівство. У Північній Македонії проведення дистанційних слухань було дозволене урядовою директивою під час надзвичайного стану, однак, судді характеризували це рішення як дуже розмите⁴⁰.

37 <https://cedem.org.ua/analytics/dystantsijne-pravosuddia/>

38 <https://zib.com.ua/ua/145792.html>

39 https://www.parlament.gv.at/dokument/XXVII/I/2093/fname_1569685.pdf

40 <https://www.osce.org/files/f/documents/9/0/483854.pdf>

Отже, здатність судів дистанційно проводити слухання залежить від наявності законодавчої чи регуляторної бази. У деяких країнах такий варіант був доступний і до пандемії, хоча, як правило, лише для деяких видів проваджень. Наприклад, у Хорватії у цивільному процесі можна проводити дистанційні слухання з вересня 2019 року, як це дозволено статтею 115 Закону про цивільний процес. Натомість, в Італії законодавство було змінено у відповідь на пандемію у квітні 2020 року, щоб дозволити проведення відеоконференцій в деяких процедурах медіації, за умови згоди всіх сторін процесу. Можливість для застосування цієї опції була продовжена після закінчення надзвичайного стану.

Підсумовуючи, можна зробити висновок щодо відносно високого рівня цифровізації сектору юстиції в країнах ЄС та Сполучених Штатів, зокрема, і щодо проведення дистанційних судових засідань. Зважаючи на євроінтеграційні наміри України, вже зараз варто звернути увагу на підготовку та матеріально-технічне забезпечення судів для можливості участі у транскордонній кооперації між країнами-членами ЄС та, загалом, забезпечення права на доступ до правосуддя.

Разом з тим, Україна зробила значний ривок у розвитку діджитал послуг, зокрема, у судовій сфері. Так, розробка модулів ЄСІТС, таких як Електронний суд, Електронний кабінет та Підсистема відеоконференцзв'язку нині дозволяють звернутись до суду, сплатити судовий збір, отримувати всі документи по справі, брати участь у судових засіданнях, отримати рішення та виконавчий документ і навіть пред'явити його до виконання - дистанційно, не виходячи з офісу чи дому. Єдина умова - мати кваліфікований цифровий підпис та зареєструватись у Електронному кабінеті ЄСІТС.

Висновки і рекомендації

Результати цього дослідження стали підґрунтям для напрацьованих пропозицій звіту, які мають на меті вдосконалити процедуру проведення судових засідань у режимі відеоконференції і в подальшому можуть бути використані для розробки інших ініціатив у цій сфері.

Підсумовуючи викладене, можна сформулювати наступну низку висновків та рекомендацій щодо вдосконалення дистанційних судових слухань.

- I.** З аналізу розробки науковцями вказаної теми, а також з судової практики вбачається, що існує проблема відсутності нормативно закріпленого переліку випадків, за яких суд може відмовити особі взяти участь в судовому засіданні в дистанційному режимі. Це спричиняє занадто широку судову дискрецію в питанні наявності чи відсутності підстав для призначення дистанційних слухань, і як наслідок, вимогу суду щодо необхідності обґрунтування неможливості участі у судовому засіданні з фізичною присутністю учасників справи. Разом з тим, на думку авторів дослідження, право на участь у дистанційних слуханнях поза приміщенням суду повинно бути для учасників справи безумовним та за наявності волевиявлення на таку участь і дотримання всіх нормативних умов, повинно реалізовуватись судом автоматично.

З огляду на вказане, доцільно було б передбачити у процесуальних кодексах цивільного, господарського, адміністративно-

го процесів безумовне право сторін клопотати про участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції без обґрунтування такого клопотання, крім випадків, коли явка цього учасника справи в судове засідання визнана судом обов'язковою.

II.

Під час проведення дистанційних слухань можуть бути випадки погіршення якості зв'язку, які призводять до неможливості участі учасників у судовому засіданні. Науковці звертають увагу на відсутність технічних критеріїв відеозв'язку під час судового засідання (якість зображення та звуку, проблеми з інтернетом тощо) і кажуть про необхідність запровадження певних критеріїв зв'язку для дистанційних слухань, однак за висновком авторів дослідження до вказаних пропозицій також слід поставитись критично, оскільки якщо існують проблеми зі зв'язком, то вони є очевидними у об'єктивній реальності і не потребують додаткового опису та переліку.

Разом з тим, на думку авторів існує інший, більш важливий аспект цієї проблеми, адже згідно з ч. 5 ст. 197 ГПК, ч. 5 ст. 212 ЦПК та ч. 5 ст. 195 КАС ризику технічної неможливості участі в відеоконференції поза межами приміщення суду, переривання зв'язку тощо несе учасник справи, який подав відповідну заяву. Однак, вказані норми не враховують, що проблеми зі зв'язком також можуть бути і з боку суду, а учасники все одно бути нести ризику технічної неможливості участі в відеоконференції, тому доцільно було б врегулювати це питання законодавчо та внести до процесуальних кодексів відповідні зміни.

III.

Під час здійснення дослідження було встановлено, що учасники справи часто не дотримуються строку подання заяви про проведення дистанційних слухань та обов'язку направлення такої заяви іншим учасникам справи. При цьому вказане є безумовною підставою для відмови у задоволенні такої заяви. Разом з тим, суд все одно повинен розглянути таку заяву та виготовити ухвалу про відмову у її задоволенні, що спричиняє додаткові витрати ресурсу.

В цьому випадку вбачається доцільним запровадити в підсистемі електронного суду технічний фільтр, який буде блокувати подання учасником провадження у справі заяви про участь у

судовому засіданні в режимі відеоконференції пізніше, ніж за 5 днів до дати судового засідання. Таке технічне рішення буде мати гарний результат у господарському процесі, де майже всі учасники справи зобов'язані за законом мати електронний кабінет. В цивільному та адміністративному процесах слід також передбачити такий механізм, а також додатково і такий, який би відсіював вказані заяви ще на стадії їх подання.

IV. Враховуючи відсутність в процесуальних кодексах наслідків подання заяви поза процесуальним строком на її подання, вбачається за доцільне також доповнити процесуальні кодекси положенням про наслідки недотримання строків, зокрема, що заява про участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду, яка надійшла пізніше, ніж за п'ять днів до судового засідання до судового засідання або копія заяви в той самий строк не надіслана іншим учасникам справи, залишається без розгляду.

V. Процесуальні кодекси містять обов'язок учасника справи надсилати копію заяви про участь в судовому засіданні в режимі відеоконференції поза приміщенням суду власними технічними засобами іншим учасникам справи. Разом з тим, такий обов'язок вбачається архаїчним та таким, що породжує по суті формальні відмови проведенні дистанційних слухань у зв'язку з неповідомленням про це іншої сторони процесу, адже чинні процесуальні кодекси не містять жодного механізму, який би дозволяв заперечити іншому учаснику судового провадження, або вчинити будь-яку іншу процесуально дію після отримання ним копії заяви про участь у режимі відеоконференції.

Судовий процес повинен бути збалансованим та не обтяженим проведенням недоцільних та зайвих процесуальних дій, Отже, доцільно було б виключити із процесуального закону такий обов'язок учасника справи, як надсилання заяви про участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду іншим учасникам справи.

VI. Статистичні показники, свідчать, що відсутність технічної можливості проведення судового засідання в режимі відеоконференції у порівнянні з іншими причинами є найпоширенішою підста-

вою відмови у проведенні дистанційних слухань (у неповному 2023 році кількість відмов у зв'язку з відсутністю технічної можливості від загальної кількості відмов у проведенні дистанційних слухань серед судів господарської юрисдикції склала 66,1 %, в адміністративних судах - 27,9%, в загальних судах - 41,3%).

Аналіз змісту ухвал про відмову у проведенні дистанційних слухань у зв'язку з відсутністю технічної можливості проведення судового засідання в режимі відеоконференції свідчить, що багато з них були постановлені у зв'язку з зайнятістю залу судового засідання, оскільки на цей самий час призначений розгляд іншої справи в режимі відеоконференції; проведенням у залі судового засідання, обладнаному спеціальною технікою для відеоконференції, іншого судового засідання, що відбувається з фізичною присутністю сторін у справі; обмеженою кількістю залів судових засідань, які обладнані відповідними технічними засобами.

З огляду на те, що за таких обставин досить складно реалізувати своє право на дистанційну участь в судових засіданнях, автори дослідження вважали б за доцільне рекомендувати Раді суддів України розробити відповідні рекомендації судам щодо розміщення на своїх сторінках в мережі Інтернет інформації про кількість залів судових засідань, які мають відповідне технічне обладнання для проведення судових засідань в режимі відеоконференції та щодо розміщення інформації про примірний графік судових засідань в таких залах.

VII.

Зі змісту багатьох заяв про участь у всіх судових засіданнях в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду за допомогою власних технічних засобів вбачається, що судова практика іде різними шляхами у їх розгляді. Враховуючи, що чинне процесуальне законодавство не містить заборони на подання єдиної заяви щодо участі у всіх судових засіданнях в режимі відеоконференції поза межами приміщення суду за допомогою власних технічних засобів, а судова практика є неоднозначною з цього приводу, доцільним було б внести зміни до Господарського процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України щодо можливості призначення усіх судових

засідань у режимі відеоконференції на підставі єдиного клопотання, що дасть можливість суду довгострокового планування проведення судових засідань з урахування навантаження, процесуальних строків, технічної можливості та інших чинників. Крім того, розгляд єдиного клопотання про участь у всіх судових засіданнях у справі в режимі відеоконференції буде відповідати принципу процесуальної економії.

VIII. Сучасні умови відправлення судочинства є відмінними від тих процесуальних правил, що існували ще декілька років назад. Масштабний воєнний конфлікт наочно довів небезпеку роботи суддів та працівників суду в судах у певних регіонах України. Крім того, існує низка викликів для відправлення судочинства в воєнних умовах, це зокрема, небезпека перебування у приміщеннях судів як потенційних цілей для ворожих обстрілів; неспроможність забезпечення безпеки працівників суду та суддів у судах в регіонах, наближених до проведення воєнних дій; відсутність у переважній більшості судів бомбосховищ; численні повітряні тривоги, які переривають судовий процес або роблять його неможливим; атаки об'єктів енергетичної інфраструктури України та відсутність електропостачання; необхідність скорочення фінансових витрат і забезпечення безперервності розгляду справ.

Тому доцільно було б внести зміни до Господарського процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України, Цивільного процесуального кодексу України, які б надавали право судді у випадку наявності загрози його життя та здоров'ю, вести судове засідання за допомогою власних технічних засобів з безпечного приміщення на його вибір, не прив'язуючись до зали судового засідання.

До вирішення означених питань треба підходити комплексно, зокрема, передбачити можливість слухання суддею та секретарем судового засідання справ поза приміщенням суду, також необхідно внести зміни до процесуальних кодексів щодо: зміни строків розгляду справ, адже в умовах війни стандартні строки розгляду не працюють і постійно порушуються суддями з об'єктивних причин; порядку звукового та відеофіксування судового процесу, адже в переважній більшості справ господарської, цивільної юрисдикції 100% фіксування про-

цесу технічними засобами недоцільне з огляду на незатребуваність відтворення технічного запису судових засідань учасниками справи та на додаткові витрати, які супроводжують 100% звукове та відеофіксування судового процесу; перегляду і можливого розширення категорій спорів у бік збільшення, де було б можливо застосовувати спрощене письмове провадження без виклику представників сторін, за аналогією з апеляційним і касаційним процесом.

Існують також додаткові заходи, які автори дослідження рекомендували б запровадити для оптимізації судочинства під час війни. Це розроблення механізму захисту зв'язку у випадку дистанційного слухання справи; фінансові видатки для забезпечення суддів захищеними каналами зв'язку та відповідним устаткуванням; забезпечення сканування 100% паперових справ у судах, що забезпечить дистанційний доступ до всіх матеріалів справ.

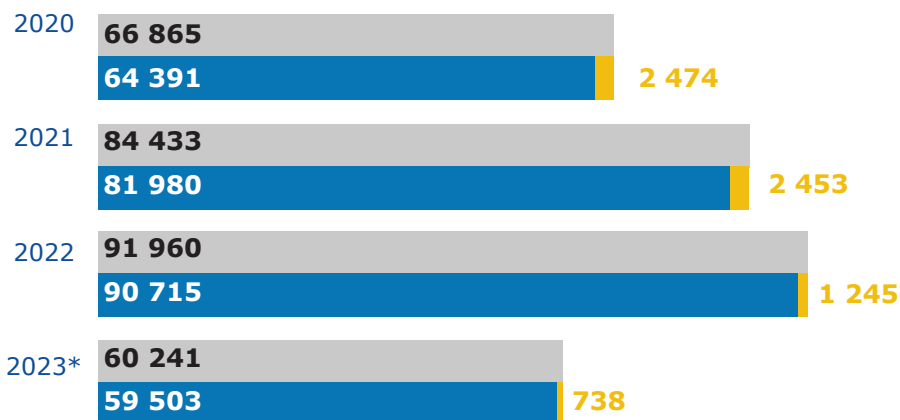
Підсумовуючи викладене, відзначимо, що розвиток дистанційних слухань в Україні набув швидких темпів, хоча і під впливом негативних зовнішніх чинників. Разом з тим, не слід оминати вектор подальшого розвитку та покращення дистанційного доступу до судових слухань, адже це питання є важливим чинником на шляху доступу до суду, а розроблені рекомендації мають на меті її вдосконалення.

Додатки.

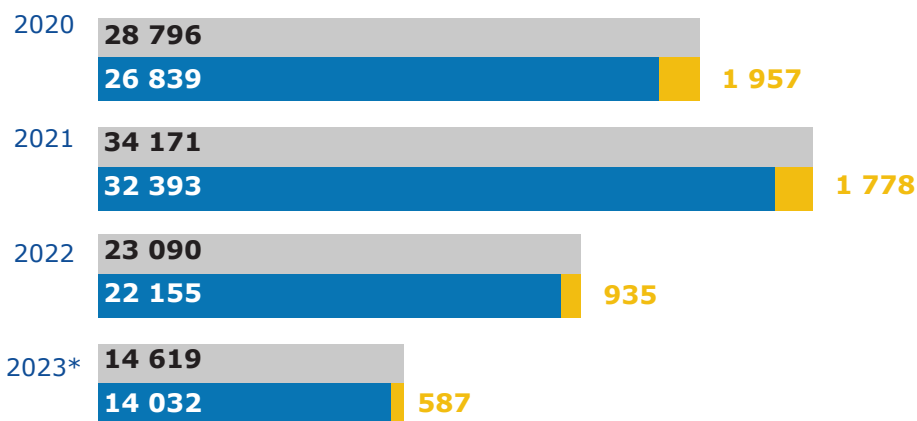
1. Статистичні данні про дистанційні слухання.

Статистична інформація щодо кількості ухвал, які були прийняті за результатами розгляду клопотань про участь у судових засіданнях у режимі відеоконференції поза межами приміщення суду:

Суди господарської юрисдикції

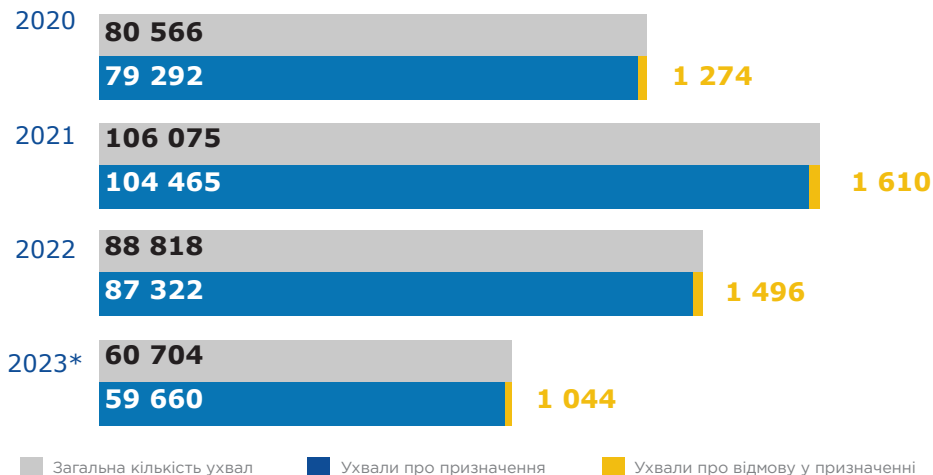

Суди адміністративної юрисдикції

■ Загальна кількість ухвал ■ Ухвали про призначення ■ Ухвали про відмову у призначенні

Суди загальної юрисдикції, що розглядали цивільні справи

*Тут і далі у тексті під 2023 роком слід розуміти проміжок часу з 01 січня 2023 року по 30 червня 2023 року.

2. Посилання на судові рішення, які було проаналізовано для цілей цього звіту.

ProJustice

Міжрегіональний експертний центр